

Neven Jovanović
Odsjek za klasičnu filologiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
neven.jovanovic@ffzg.hr

RUKOPISI, KOLACIJA SVJEDOKA PREDAJE I PARATEKSTOVI NADGROBNOG GOVORA NIKOLE MODRUŠKOG ZA KARDINALA PIETRA RIARIJA (1474)

Rad iznosi najvažnije podatke o rukopisnim izvorima latinskog govora Nikole Modruškog za kardinala Pietra Riarija (nakon 18. siječnja 1474). Potom se izvještava o rezultatima kolacije trinaest poznatih izvora pre-daje teksta (tiskanih izdanja i rukopisa). Napokon, po prvi se put objav-ljuju i analiziraju stihovani paratekstovi iz mletačkoga prijepisa Niko-lina govora.

Latinski nadgrobni govor modruškog biskupa Nikole za kardinala Pie-tra Riarija (preminulog 5. siječnja, sahranjenog 18. siječnja 1474. u Rimu, u bazilici Svetih Apostola) igrom je slučaja prva poznata nam tiskana knjiga nekog hrvatskog autora, svojevrsan latinski pandan devet godina kasni-je tiskanog glagoljskog *Misala po zakonu Rimskoga dvora*.

Preminuli Pietro Riario (1445–1474), dvadesetdevetogodišnji nećak pape Siksta IV, bio je po mnogočemu kontroverzan; čini se da je Niko-la Modruški izazovan zadatak hvaljenja pokojnog moćnika riješio na za-dovoljavajući, čak uzoran način – u deset godina Nikolin je nadgrobni govor tiskan, koliko znamo, sedam puta, od toga tri puta nakon Nikoli-ne smrti, pa i jednom izvan Italije; sačuvan je i u šest renesansnih prije-pisa (dva izvan Italije). Nikolino se djelo tako ističe brojem svjedoka pre-daje bilo da ga razmatramo u kontekstu govorništva Rimske kurije (Mc-Manamon 1976), u kontekstu renesansnih nadgrobni govora (McMana-

mon, nedatirano) ili u kontekstu nadgrobica za rođake Siksta IV. (Cook-DeSilva 2018).

Tiskana su izdanja Nikolina djela prikazana u Jovanović 2018. Ovdje ćemo iznijeti najvažnije podatke o rukopisnim izvorima njegova govora, u osnovnim crtama opisati stanje teksta – kolacija identificira dvije glavne obitelji i nekoliko izoliranih svjedoka – te, napokon, po prvi put objaviti važne paratekstove mletačkoga prijepisa; upravo zahvaljujući njima taj rukopis ukazuje na trag nepoznatog (vjerojatno nerealiziranog) tiskanog izdanja govora za Riarija.

1.

Svih šest danas poznatih rukopisnih prijepisa potječe iz posljednje četvrtine XV. stoljeća.¹ Četiri se nalaze u Italiji – u Vatikanu, Rimu, Veneciji i Palermu – dok je po jedan u Münchenu, odnosno u Olomoucu. Svi su prijepisi humanistički zbornici (većinom prozni). Svi su pisani humanističkom osim onog u Olomoucu, čije je pismo bastarda (iznimno raširena u Češkoj tijekom XIV. i XV. stoljeća; Patkova, nedatirano:17). Nijedan prijepis nema bitnih naknadnih ispravaka ili marginalnih bilježaka. Također, prema onome što dosad znamo o ruci Nikole Modruškog (Špoljarić 2012), nijedan od prijepisa nije autograf i ne nosi tragove autorskih intervencija.

Osnovni su podaci o prijepisima sljedeći (radi kasnijeg lakšeg referiranja, svaki rukopis označili smo siglom):

- *ve*: Venecija, Biblioteca Marciana; Marc. Lat. cl. XIV, 180 (4667), XV. st, ff. 9r–19v.
- *va*: Vatikan, Bibliotheca apostolica Vaticana; Vat. lat. 8750; kraj XV. – početak XVI. st; ff. 205r–212v.²
- *co*: Rim, Accademia Nazionale dei Lincei, Biblioteca dell'Accademia dei Lincei e Corsiniana, fondo principale, cart. misc., XV. st, Corsin. 583 (45 C 18), ff. 117r–123r.³
- *pa*: Palermo, Biblioteca centrale della Regione siciliana, I.B.6, oko

¹ McManamon, nedatirano:96, među rukopisima navodi i sedmi izvor: »Évora, Bibl. Pública, Incunabulos 27–94, fols. 205– (impr.)«; no, kao što i bilješka kaže, radi se o primjerku inkunabule uvezanom u zbornik koji uključuje i rukopise i tiskana djela.

² Nekoliko folija ispred govora Modruškog (162r–172v) u ovom je kodeksu prepisan i nadgrobni govor Niccolò Perottija za kardinala Riarija.

³ Prije Nikolina govora prijepis je govora Nalda Naldija (1436 – nakon 1513) pred Sikstom IV. (113v–116v), a nakon Nikolina slijedi govor Donata Accaiuolija (1429–1478) pred istim papom (123v–125v).

1474–1480. (datacija u katalogu određena je upravo prema Nikolini-
nu djelu); ff. 32r–54r.

- *m*: München, Bayerische Staatsbibliothek, CLM 461, rukom Hart-
manna Schedela (1440–1514), XV. st; ff. 129r–138r.⁴
- *o*: Olomouc, Vědecká knihovna, *Textus uarii; Historia Bohemica*, sign.
M I 159, oko 1476–1480, pisan u Litoměřicama (Truhlář 1892:507);
ff. 170r–174v.

2.

Kolacija tiskanih i rukopisnih svjedoka predaje otkriva podjelu u dvije
glavne obitelji, uz četiri izvora koje ne možemo svrstati u te skupine.

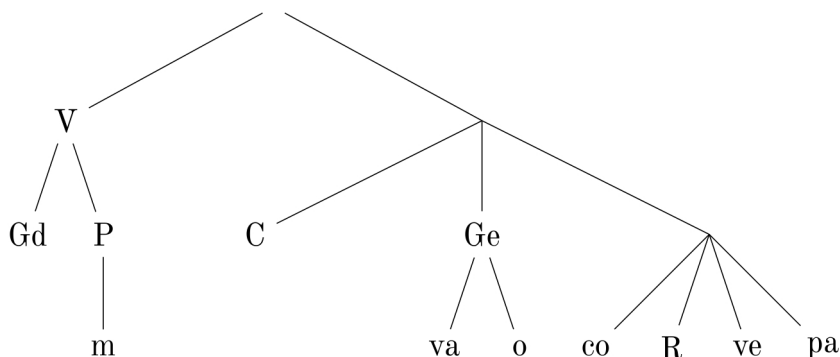
Obitelj 1 čine četiri svjedoka: izdanja Johannesesa Gensberga (Rim, nakon
18. siječnja 1474; sigla izdanja *Ge*; ovdje, kao i nadalje, sigle su preuzete iz
Jovanović 2018) i Mateja Cerdonisa (Padova, 30. kolovoza 1482; sigla *C*) te
rukopisi *va* i *o*; oba su, čini se, prepisana iz Gensbergova izdanja.

I u obitelji 2 četiri su svjedoka: dva izdanja *in domo Antonii et Raphaelis
de Vulterris* (Rim, nakon 18. siječnja 1474; sigla *V*), te njima bliska izdanja
Stefana Plancka i Bartolomeja Guldinbecka (oba u Rimu, oko 1482; sigle
P i *Gd*); rukopis *m* zasigurno je prijepis Planckova izdanja.

Nešto bliže potonjoj obitelji – ali ne bismo se usudili tvrditi da se radi o
izravnoj vezi – stoji izdanje *Fratres Domus horti viridis ad S. Michaellem* (Ro-
stock, 1474. ili kasnije; sigla *R*) te rukopisi *ve*, *pa* i *co*, pri čemu je *pa* bliži *ve*
nego *co*.

Ovi su međusobni odnosi shematski prikazani kao *stemma codicum* na
priloženom dijagramu (slika 1).

⁴ Ovaj Schedelov kodeks (najmlađi tekst u njemu potječe iz 1492) sadrži, uz Niko-
lin, više govora pred Sikstom IV. i govora povodom smrti kardinala: f. 51 Bernardi Ju-
stiniani legati Veneti ad Sixtum IV oratio 1471; f. 61 Ladislai Vetesii Pannonii ad eun-
dem papam oratio nomine Matthiae regis Hung. habita 1475; f. 123 Ludovici Imolen-
sis in funere Petri Ferrici Cardinalis oratio cum additionibus Pauli de Crottis; f. 139
Oratio in funere Cardinalis Spoletani. f. 147 Johannes Antonii episcopi S. Palatii audi-
toris or. in exequiis Cardinalis Tornacensis habita a. 1483.

Grafikon 1. *Stemma codicum* svjedoka predaje govora
Nikole Modruškog za kardinala Riarija.

Ovakvu podjelu predlažemo na osnovi razlika u čitanjima koja su navedena u sljedećim odlomcima.⁵

2.1. Obitelj 1 (*V Gd P m*)

- a. MR 2 Corruit praeclarum magnanimitatis exemplar; cecidit munificentiae, gratitudinis, et totius liberalitatis alumnus. – sva četiri svjedoka ove skupine imaju pravopisnu inačicu *alumpnus*, nasuprot *alumnus* kod svih ostalih
- b. MR 4 inter cenandum de uariis disciplinarum studiis frequenter disserere consueuerat adeo acute adeoque prompte ac subtiliter de quaestione proposita ut eum putares die noctuque nulli adeo alii rei quam euoluendis theologorum philosophorumque libris uacare. – sva četiri donose sintaktički nelogično *putare* nasuprot *putares* (*R va ve pa co*), odnosno *putaret* (*Ge C o*)
- c. MR 4 ex perceptis semel principiis difficillima quaeuis uel philosophiae uel theologiae problemata summa cum omnium admiratione absoluebat – sva četiri ispuštaju *uel theologiae*
- d. MR 11 seque ab inuidis atque malignis impie ac flagitiose eius criminis insimulari persancte iurabat. – umjesto *inuidis* *V P m* imaju neobično *infidiis*, *Gd* nešto prihvatljivije *inuidiis* (svi ostali *inuidis*, kao paralelu pridjevu *malignis*)

⁵ Različita čitanja navodimo prema obrojčanim odlomcima izdanja govora za Riarija koje je u pripremi; u njemu je govor podijeljen na 23 odlomka (broj odlomka uveden siglom MR). Radi lakšeg snalaženja, citiramo i u tom izdanju uspostavljen tekst rečenica u kojima se razlike javljaju. Radna je verzija izdanja dostupna u digitalnom repozitoriju Jovanović–Špoljarić (2019).

- e. MR 17 Et licet nonnumquam, domesticorum amicorumque euictus precibus, aut litteris aut nuntiis multos iudicibus commendaret, id tamen citra cuiusque iniuriam fieri uolebat. – umjesto *citra*, V Gd P imaju *circa*; u *m* je zabilježena i inačica: *circa al. citra* (svi ostali imaju *citra*)
- f. MR 17 Vnde et cum a gubernatore Urbis aliquando interrogaretur quidnam de illis fieri uellet qui iniustam causam fouentes tamen ipsius nomine commendabantur – sva četiri ispuštaju *fieri uellet* (tako čine i *ve pa co*)
- g. MR 19 testatur Taruisii maior basilica non paruis ditata uectigalibus – sva četiri donose neobično *Taruixit* umjesto *Taruisii* (*co* ima *Taruixij*); nadalje, V Gd P imaju *non parua* (što je zalihosno: »veća bazilika koja nije mala«), ostali čuvaju litotu čitanjem *non paruis*
- h. MR 19 intra biennium plus quam decem milia ducatorum pro exaugendis rebus eius exposuit – sva četiri svjedoka (a također i R) ispuštaju *eius*
- i. MR 20 Delicta, quae uel aetatis uel fortunae uitio pro fragilitate humana contraxerat, pia confessione saepius diligentiusque purgauit et munitus caelesti uiatico, quod summa cum deuotione acceperat, diuinam uoluntatem accinctus praestolabatur. – V Gd P imaju nezgodno čitanje *minutus* (kao da je umirući »umanjen za nebesku popudbinu«, tj. da je ostao bez nje), ostali *munitus*
- j. MR 20 non fortunam accusauit nec se in medio iuuentutis flore ex tanto imperio et ex talibus opibus subtrahi uel leuiter indoluit – sva četiri imaju *operibus*, nasuprot *opibus* kod ostalih; *operibus* je ponešto laskavije po Riarija, kojeg smrt u tom slučaju ne bi odvlačila od bogatstva, nego od (započetih) pothvata
- k. MR 20 »Sentio,« inquit, »filii fratresque mei, manum Domini super me aggruari; uolens lubensque eius praesto sum uoluntati, eo quidem libentior quo me et famae et gloriae meae satis uixisse scio.« – sva četiri (također i *pa*) imaju *nolens*, a ne *uolens*, što dramatično izvrće značenje Riarijevih riječi

2.2. Veza Gd P m

- a. MR 2 Extinctus iacet optimarum artium deditissimus amator – Gd i P imaju gramatički neumjesno *Extinctis*, svi ostali svjedoci *Extinctus*
- b. MR 2 Nolite igitur, nolite expectare, praestantissimi patres – u *Nolite igitur*, *nolite* ova su tri svjedoka ispustila drugo *nolite*, poništavajući tako dijakopu

- c. MR 4 *Clarescebat autem iam tunc nomen religiosissimi doctissimique uiri, magistri Francisci, conciuus et auunculi sui* – ova tri imaju sintaktički neobično *Clarescat* (ostali *Clarescebat*, osim *C Clare sciebat*)
- d. MR 4 *Quem ubi conspexisset Franciscus iam religionis ueste indutum* – umjesto *ueste*, *Gd* i *P* imaju *iuste* (svi ostali *ueste*); *m* je očito uočio nelogičnost pri prijepisu
- e. MR 5 *Quibus uarie sollicitatus coepit auunculum suum hortari, coepit importunius compellere Romam peteret* – umjesto *compellere* sva tri imaju *complere* (uz potonji bismo glagol, upotrijebljen u prenesenom smislu, očekivali čime je nećak “prekrivao” ili “zasipavao” ujaka)
- f. MR 10 *Accipiebat praeterea munera, non auaritia, sed honoris comparandaeque beniuolentiae gratia* – umjesto *comparandaeque* *Gd* ima *comperandique*, *P m* *comparandique* (uz gerund bi trebalo biti *comparandique beniuolentiam*, no tada se ne bi poštovala težnja biranog latinskog stila da gerund zamijeni gerundivom)
- g. MR 11 *Vidi illum quodam uesperi non sine graui stomacho lacrimis suffusum oculos et cum multa indignatione Deum optimum maximumque testem citare* – umjesto *et* (*cum multa...*) sva tri imaju gramatički neumjesno *te*
- h. MR 14 *Omnium saluti die noctuque inseruiebat, et tamen a nonnullis negligentiae accusabatur* – umjesto *accusabatur* *Gd* i *P* imaju sintaktički nelogično *accusabantur* (kao da su *negligentiae* subjekt)
- i. MR 16 *excepto hoc piissimo fratre comite Hieronymo; quem quoniam ab inclito duce Mediolani connubio filiae dignatum cernebat* – umjesto *connubio* sva tri imaju *connubia* (kao da je objekt predikata *cernebat*?)
- j. MR 19 *Proinde non cessabat ecclesias suae curae commendatas collapsas erigere, exornare deformes; praedia occupata uendicare, bona priorum rectorum distracta negligentia propriis pecuniis recuperare; uestimenta, libros, uasa sacra et caetera ad splendorem diuini cultus spectantia maximis sumptibus coemere* – umjesto *uasa* *Gd* i *P* imaju gramatički neodrživo *uaso*
- k. MR 20 *Cognosco enim me tenuem uobis mercedem pro meritis exhibuisse* – umjesto *exhibuisse* *Gd* i *P* imaju *exipuisse* (vjerojatno greška pri slaganju diktiranog teksta, možda ukazuje na govornika njemačkoga)
- l. MR 20 *ut uos hortor atque obtester ne huius mundi illecebris atque*

lenociniis animum uestrum inducatis neue in luxu ac inanibus eius diuitiis spem ullam ponatis – umjesto *inanibus* (*va: in anibus*) *Gd* i *P* imaju *manibus*, riječ koja je sama za sebe smisljena, ali u rečenici ne-umjesna

2.3. Tijesna veza *P m*

- a. MR 3 quoniam et honestissimis nobilissimisque ciuitatis suae parentibus est ortus et celeberrimo uetustoque Ligurum oppido Saona – oba svjedoka imaju *Soana*, ostali *Saona*
- b. MR 4 uersus complures multosque grammaticae textus, quos olim puer edidicerat – oba svjedoka imaju *edicerat*, ostali *edidicerat*
- c. MR 5 Quibus uarie sollicitatus coepit auunculum suum hortari, coepit importunius compellere Romam peteret – *V P m* imaju (gramatički nepravilno) *importunis*, ostali *importunius* (osim *co*, koji ima *importunus*)
- d. MR 5 Cerno hic nonnullos praelatos et ex aliis ordinibus uiros praestantes a quibus magna cum attestazione audiui – oba svjedoka imaju gramatički nemotivirano *praestante*, ostali *praestantes*
- e. MR 5 dicens in manu solius omnipotentis Dei esse omnia regna terrarum atque illa, quibus ipse uoluerit, tradi – oba imaju sintaktički neopravdano *uoluerint*, ostali *uoluerit*
- f. MR 6 simulque cum eis magnanimitatem, clementiam, munificentiam, et ceteras, quas prius commemorauimus, imperantium uirtutes – *V P m* imaju neobično *prius quas prius*, ostali samo *quas prius*
- g. MR 8 Mali quippe et iniqui hominis esse dicebat meliorem se foris ostendere quam gerere domi – *V P m* imaju (nelogično) *fortis*, nasuprot *foris* kod ostalih (osim *fori* kod *Ge C*)
- h. MR 8 liberius argueretur quod nimia indulgentia et largitate domesticos faceret insolentiores – oba svjedoka (*P m*) imaju negramatično *indulgenti et a*, ostali *indulgentia et*
- i. MR 8 placida uoce respondit – oba imaju *placenda*, ostali *placida*
- j. MR 8 Tuum est familiares meos pro neglecto officio corrigere, meum autem pro illorum in me amore congruis praemiis afficere – oba ispuštaju *pro*, stvarajući sintaktički nerazumljivu rečenicu
- k. MR 15 Tanta uero animi moderatione erat ut irasceretur perraro, iratus autem extemplo animum ad tranquillitatem reuocaret – oba (uz *Ge C o*) imaju nelogično *exemplo*, ostali *extemplo*
- l. MR 17 Quattuordecim enim milia ducatorum accepit et opulentis-

simum oppidum Bosti, ex quo et aliis a duce adiectis praediis plus quam quinque milia ducatorum quotannis capere poterit – umjesto *et opulentissimum* oba svjedoka imaju negramatično *hec opulentissimum, V ec opulentissimum* (svi ostali *et opulentissimum*)

- m. MR 17 »Illud« inquit »ut iustitiam mearum precum gratia minime uioles, nec secus feceris etiam si te germanus meus Hieronymus...« – oba imaju *uiolet* (kao da se Riario ne obraća izravno upravitelju grada Rima, bez obzira na *secus feceris* koje neposredno slijedi), ostali *uioles*
- n. MR 19 Proinde non cessabat ecclesias suae curae commendatas collapsas erigere, exornare deformes – oba imaju nelogično *cessat* (osim ako ne pretpostavimo da se radi o stilski obilježenom historijskom prezentu), ostali *cessabat*
- o. MR 20 Iamque uicinus morti domesticos ac familiares accersiri iubet, quibus praesto existentibus in nullos prorupit fletus, nullis mundanarum cupiditatum desideriis ingemuit – oba imaju vrlo nezgodno *multis* (što surečnici daje upravo suprotan smisao), ostali *nullis*
- p. MR 21 Minus quippe meae iuuentutis potens fui et nonnunquam partim oculos, partim aures uestras in multis offendi. Sed eorum tanto facilius me a Domino misericordiam consecuturum confido quanto uos modestius uiuentes pro me Dominum deprecabimini. Ego quoque, si quis mortuis erit sensus, idem pro uobis me spondeo facturum. – oba svjedoka, opet sadržajno neugodno, ispuštaju čitavu rečenicu *Sed... deprecabimini*, što dramatično iskrivljuje smisao odlomka (»i vaše oči, i uši umnogome sam povrijedio. A i ja ću, tvrdo obećajem, i za vas učiniti isto...«)
- q. MR 21 Viuite mei memores et, quam caduca sit huius mundi felicitas, uel meo exemplo discite – oba svjedoka imaju *Uite* (što se možda može shvatiti kao genitiv imenice *uita*, 'pamteći moj život'), ostali *Viuite*

2.4. Obitelj 2 (*Ge C va o*)

- a. MR 3 eas laudes, quas uel a parentibus uel a patria ipsius colligere poteram, hoc loco praetermittendas putauit; non quod illas aut obscuras aut tenues fore duxerim – ova četiri svjedoka imaju *duxerim*, nasuprot *dixerim* kod ostalih (obje su varijante jezično i smisleno prihvatljive)
- b. MR 4 multis eum hortatus est ut ad suos remearet et matris fra-

trumque curam, ut coeperat, ageret, uel maturiorem domi praestolaretur aetatem – sva četiri svjedoka (uz *R ve pa co*) imaju *domini*, nasuprot *domi* kod ostalih; ‘zrelija dob gospodinova’ koju treba čekati prilično je nejasna u Riarijevu slučaju

- c. MR 6 Assumpsit enim cum sublimi magistratu sublimes animos et spiritus tanti imperii maiestate dignos simulque cum eis magnanimitatem – sva četiri imaju zalihosno *et simulque* nasuprot *simulque* kod ostalih
- d. MR 6 ut coepta eius declarant aedificia, totque magnificentissimo cultu celebrata conuiuia, et supellex imperialibus fastibus digna – sva četiri (uz *m pa*) imaju *fascibus*, ostali *fastibus*; možda se radi o renesansnoj pravopisnoj inačici, a možda su *imperiales fasces* shvaćeni kao simboli carske vlasti
- e. MR 19 Haec quoque sacra apostolorum aedes beneficentiam eius testari potuisset si tantum quattuor mensibus superstitem uidisset. – sva četiri imaju *et si (tantum quattuor...)*, ostali *si; et si* bi rečenici dalo neželjen dopusni prizvuk (‘čak i da ga je bazilika vidjela kako je još četiri mjeseca poživio’)
- f. MR 22 Ad hanc uocem illa dilecta Deo anima ueluti certo accepto signo ad Dominum suum confestim euolauit. – u opisu Riarijeve smrti, sva četiri ispuštaju čitavu ovu rečenicu, čime se (možda iz razloga dobrog ukusa) ublažava inzistiranje na svetosti kardinalovih posljednjih trenutaka; ovo smatramo ključnom razlikom za podjelu na grane u predaji

2.5. Veza *Ge va o*

- a. MR 2 Extinctus iacet optimarum artium deditissimus amator, interiit omnium studiosorum praecipuus fautor – umjesto *studiosorum* sva tri imaju *studiorum*, i time unekoliko mijenjaju značenje (Riario nije zaštitnik znanstvenika, nego znanosti)
- b. MR 5 ut discerent uniuersi ueram certamque esse illam Nabuchdenosoris confessionem in quam et regno et sensui restitutus supplex prorupit dicens in manu solius omnipotentis Dei esse omnia regna terrarum – *Ge i o* imaju gramatički neodrživo *eā, va* piše *ea*, kao da se odnosi na *regna*; ostali svjedoci imaju *esse*
- c. MR 6 Vnde et in hos usus omnia illa se comparare affirmabat, nec sibi, sed summis pontificibus, quicquid praeparabat, componere. – *Ge, o* imaju sintaktički neodrživo *componeret*, ostali *componere*
- d. MR 19 nunc tanta cum omnium, tum praecipue libellorum, calicum

ac uestimentorum copia abundat – sva tri (uz *R ve pa co*) imaju *librorum*, ostali umanjenicu *libellorum*

2.6. Poseban položaj *R ve pa co*

- a. MR 1 Cum in omni funebri celebratione duo praecipue dicendi genera a maioribus nostris usurpari soleant – samo ova četiri svjedoka ispuštaju *omni*
- b. MR 19 nunc tanta cum omnium, tum praecipue libellorum, calicum ac uestimentorum copia abundat – sva četiri (te *Ge va o*) imaju *librorum*, ostali *libellorum* (vidi gore 2.5.d)
- c. MR 23 nec sibi nec gloriae suae parum uixit qui, quaecumque unius hominis fortuna capere potuit, abunde consecutus est. Nobis forsitan amplius uiuere poterat, et nimirum magno et ornamento et utilitati. – samo ova četiri iz druge rečenice ispuštaju *uiuere*, kao da se podrazumijeva prema prvoj

2.7. Veza *ve pa*

- a. MR 4 ut eum putares die noctuque nulli adeo alii rei quam euoluentis theologorum philosophorumque libris uacare – oba svjedoka ispuštaju *adeo* i time poništavaju hiperbat
- b. MR 17 Vnde et cum a gubernatore Urbis aliquando interrogaretur quidnam de illis fieri uellet qui iniustam causam fouentes tamen ipsius nomine commendabantur – oba ispuštaju *fieri uellet* (uz *V Gd P m*, vidi gore 2.1.f)

3.

Mletački rukopis (*ve*) razlikuje se od ostalih svjedoka po tome što samo tamo, na posljednjoj stranici prijepisa Nikolina govora (f. 19v), odmah nakon završetka glavnog teksta, nalazimo četiri pohvalna epigrama od po dva stiha (odnosno, po jedan elegijski distih). Pjesme su očito bile predviđene kao paratekstovi tiskanog izdanja. Prva je pohvala knjige – pohvala ujedno potvrđuje kontroverznost Riarijeve reputacije i planiranu apologetsku funkciju Nikolina govora – dok su ostale tri varijante epitafa za pokojnog kardinala. Sve pjesme donosimo u nastavku.

In laudem libelli

Ēloquio uires quantę sint, aspice, lector

Quem prius odisti, protinus hunc peramas.

U slavu knjižice

Čitaoče, uvjeri se kakva je u riječima snaga:
kog si nekoć mrzio, sad si odmah zavolio.

Epithaphion

Nemo magis docuit perituri temnere secli
Diuitias, fastum, luxuriamque simul.

Epitaf

Nitko nas nije poučio bolje prezirati prolaznog svijeta
raskoš, bogatstvo i sva blaga.

Aliud.

Quam celeris fugiat ruituri gloria mundi
Me speculum cernas quisque uiator ades.

Još jedan.

Kako brzo nestaje slava krhkog svijeta,
vidi u meni, ogledalu svojem, putniče, ma tko bio.

Aliud.

Sorte humili natum qui me cognouerit ante
Fortunę uarios rideat ille iocos.

Još jedan.

Tko je znao kako skromnog sam roda, nek se smije
šalama raznovrsnim što ih zbija hir sudbine.

Ne znamo ni autora ni vrijeme nastanka ovih stihova; no, budući da su oni svjedočanstvo o načinu na koji su suvremenici željeli predstaviti govor Nikole Modruškog, vrijedi promotriti što sve o stihovima možemo znati.

Najprije, rukopisni kontekst. Kodeks u kojem je sačuvan ovaj prijepis govora za Riarija donosi još djela Nikolina suvremenika, benediktinca-humanista Girolama Aliottija (1412–1480) iz Arezza, od 1466. opata samostana Svetih Flore i Lucile u Arezzu, učenika Ambrogija Traversarija. Uz izbor iz Aliottijeve prepiske (s nekim pismima Poggija Bracciolinija i Maffea Vegija), tu su i njegov dijalog *De optimo vite genere eligendo* (u verziji iz 1439, s posvetom papi Piju II, sastavljenom nakon 1458), rasprava *De monachis erudiendis* (1442), te govori *Oratio in funere Bartholomaei de Zabarellis archiepiscopi Florentini* (1445) i *Defensio Francisci Coppini* (1464).⁶ Aliotti je tako-

⁶ Prema opisu u digitaliziranom rukopisnom katalogu Marcianske knjižnice, *Cataloghi storici digitalizzati*, nedatirano. Francesco Coppini (umro 29. rujna 1464), biskup Terna, bio je papin poslanik u Engleskoj 1459–1461. U ožujku 1462. optužen je da je Crkvu umiješao u engleski građanski rat; 1463. priznao je krivnju, oduzete su mu sve časti i nadarbine te je prešao u benediktince; nakon smrti Pija II. radio je na svojoj rehabilitaciji, dio te akcije je i njegov govor koji je redigirao Aliotti; Coppini je umro pri-

đer humanist iz redova svećenstva, tema su njegovih govora visoki crkveni dužnosnici, jedan je od tih govora nadgrobni; no, jačih veza s Nikolom Modruškim, Pietrom Riarijem ili papom Sikstom IV. nema.

Pjesme variraju motivima i formom, kako i dolikuje nadgrobnome ciklusu. Prva ističe moć govora u knjizi (koja one koji su mrzili može navesti da ljube; pjesma se obraća čitaocu, o pokojniku govori u trećem licu, nije vidljivo kome glas pripada); druga tematizira preziranje vremenitog bogatstva i raskoši (o pokojniku se govori u trećem licu), treća brzu prolaznost vremenite slave (čitaocu se obraća pokojnik), četvrta prezira vrijednu prevrtljivost Fortune koja je Riarija uzdigla (pokojnik o onima koji ga poznaju govori u trećem licu).

Stihovi su složeni metrički besprijeckorno, odabir riječi i sintaksa ne odstupaju od uzusa rimske književnosti. Pritom nepoznati autor ne "reciklira" dijelove antičkih stihova; usporedba s korpusom sačuvane rimske poezije pronalazi paralele (sa stihom Lukrecijeva epa *O prirodi* i Ovidijevih *Fasta*) tek u trećoj pjesmi.⁷ Nasuprot tome, paralele s latinskom poezijom talijanskih suvremenika Nikole Modruškog nešto su učestalije – no, i ovdje su odjeci daleki, više u sličnostima nego u identičnosti.⁸ Ipak, vrijedi

je nego što je uspio govor izreći.

⁷ *quisque uiator ades*: Ovid. F. 3, 351–352: »At certe credemur« ait »si uerba sequetur / Exitus: en audi crastina, quisquis ades,« (govori Numa Pompilije). – *Quam celeris*: Lucret. 4, 210–213: *Quam celeri motu rerum simulacra ferantur, / Quod simul ac primum sub diu splendor aquai / Ponitur, extemplo caelo stellante serena / Sidera respondent in aqua radiantia mundi* (o brzini kojom se odraz zvijezda pojavljuje na vodi).

⁸ *aspice, lector*: *Anthologia Latina* 855d, 1–2: *Volue tuos oculos: metuendum hunc aspice, lector, / Armorum bellique ducem* (natpis pod likom Julija Cezara; kako je pokazao Bertalot (1911), autor ovog epigrama je Francesco da Fiano, oko 1350–1421). – *Nemo magis docuit*: Cristoforo Landino (Firenca, 1424–1498), *Xandra* 3, 17 (*Ad Petrum Medicem de laudibus Poggi*, 1456–1458), 37–38: *Nemo magis dubiis potuit cognoscere rebus / Utile nec docto promptius ore loqui*. – *Diuitias, fastum, luxuriamque simul*: Bonvesin da la Riva (Milano, oko 1240 – oko 1315), *Vita scolastica*, 187–188: *Privat, sternit opes, viciat, scelus omne ministrat, / Furta docet, predas luxuriamque simul; isto, 773–774: A viciis caveat, virtutibus hereat, absint / Fastus avaricie luxurieque fimus*. (Bonvesinova je poučna pjesma bila vrlo popularna u *Quattrocentu*, postoje i brojna tiskana izdanja). – *Me speculum cernas quisque uiator ades*: Giovanni Gioviano Pontano (Cerreto di Spoleto 1429 – Napulj 1503), *Eridanus* 2, 2 (*Puerum alloquitur faculam nocturnam praeferentem*, oko 1490), 11–12: *Quisquis ades Stellamque vides, mea pectora cerne / In speculo; speculum pectoris illa mei est* – *Sorte humili natum*: Cristoforo Landino, *Xandra* 3, 6 (*Ad Paulum ne timeat bellum Aragonense*, 1452), 69–70: *Per quos ah casus, per quanta pericula cernes / Ex humili hunc summum iam tetigisse gradum*. – *Fortune uarios rideat ille iocos*: Albertino Mussato (Padova 1261 – Chioggia 1329), *De obsidione 1* (*De obsidione domini Canis Grandis de Verona circa menia Paduane civitatis*), 730–731: *Victores victique pari non mente rotatum / Fortune videre iocum fatigae profundi; De ob-*

upozoriti da višekratno nailazimo na paralele s poezijom Landinove zbirke *Xandra* (dovršena 1460) i Pontanova *Eridana* (zbirka započeta 1483).

Govor Modruškoga tako je u mletačkom prijepisu – jedinom svjedoku predaje koji sadrži paratekstove – pridružen sličnim “crkveno-humanističkim” djelima Girolama Aliottija, a popraćen četirima kultiviranim, spretno složenim epigramima autora dobro upoznatog s latinskim pjesništvom talijanskog humanizma.

4.

Zaključimo. Trinaest poznatih svjedoka predaje teksta nadgrobnog govora Nikole Modruškog za kardinala Riarija potvrda su uspješnosti i popularnosti ovog djela; šest prijepisa upućuje da je, usprkos ponovljenim izdanjima, bilo čitalaca koji do (vlastitog primjerka) tiskanog izdanja nisu mogli doći, a govor su svakako htjeli uvrstiti u vlastite zbirke; takvi su se čitaoci nalazili i u Češkoj i Njemačkoj. Kolacija svjedoka predaje pokazuje dvije glavne obitelji, te četiri izvora koji stoje donekle izdvojeno. Tekstualne inačice na osnovi kojih smo postavili ovu hipotezu iznijeli smo u odlomku 2. Zapažamo da pojedina različita čitanja na neugodan način izvrću smisao Nikolinih rečenica (2.1.i, 2.1.k, 2.3.o, 2.3.p). Posebno je važno ispuštanje čitave rečenice (2.4.f) u drugoj obitelji, ne samo kao ključna teksto-loška indicija, nego i kao znak redakture, pokušaj da se ublaži inzistiranje na svetosti kontroverznog pokojnika. Napokon, mletački prijepis jedini donosi dosad nepoznate paratekstove Nikolina govora, epigrame koji su vjerojatno trebali opremiti neko od izdanja; jedan je u slavu same “knjižice”, tri su varijacije na temu nadgrobnice za kardinala Riarija. Mada kratke i anonimne, pjesme su kompetentno sastavljene; u njihovim stihovima nalazimo više paralela s renesansnom poezijom talijanskog *Quattrocenta* (osobito Landina i Pontana) negoli s antičkom književnošću.

Obilje svjedoka predaje, rukopisnih i tiskanih, kao i novootkriveni paratekstovi, potvrđuju da je “prva tiskana knjiga hrvatskog autora” bila više od kurioziteta. Moguće je rekonstruirati povijest kvatroćenteske re-

sidione 3 (*De conflictu domini Canis apud Paduam*), 218–219: O nunquam stabilis, vario diversa rotatu, / Rebus in humanis quantum, Fortuna, iocaris! Petrarca (Arezzo 1304 – Padova 1374), *Africa* 7, 419–421: Scimus: et hinc maior nostris speratur ab armis / Gloria. Nec regnum Fortune ignoro iocantis / Rebus in humanis. – Ugolino Verrino (Firenca, 1438–1516), *Flametta* (1463) 1, 4 (*Ad Flamettam*), 35–36: O si mixta viris spartanae more palestra / Tractaret varios tusca puella iocos (Verrino je Landinov učenik, *Flametta* slijedi uzor zbirke *Xandra*). – Pontano, *Eridanus* 2, 31 (*Ad Marcum Antonium Sabellicum scriptorem historiarum*, nakon 1487), 25–26 Stant et opes animi validae; ridemus iniquas / Fortunae insidias instabilisque vices.

cepcije ovog djela Nikole Modruškog; ta povijest otkriva da su govor za Riarija suvremenici smatrali privlačnim i uspješnim ostvarenjem renesansne crkvene retorike.

Literatura

- Bertalot, Ludwig. 1911. Humanistisches in der Anthologia Latina. *Rheinisches Museum*, LXVI, 65–76.
- Cataloghi storici digitalizzati*. Neadatirano. Biblioteca Marciana. Venezia – *Cataloghi di codici latini. Catalogo manoscritto*. http://cataloghistorici.bdi.sbn.it/file_viewer.php?IDIMG=14165&IDCAT=244&IDGRP=2440018&LEVEL=1&PADRE=2440016&PROV=INT# (pristupljeno 25. 11. 2019.)
- Cook, Brendan; Jennifer Mara DeSilva. 2018. Princely Ambiguity: A Translation of Nikolaus of Modruš' Funeral Oratio for Cardinal Pietro Riario: Oratio in funere Petri Cardinalis Sancti Sixti (1474). *Royal Studies Journal*, 5(2), 92–128.
- Jovanović, Neven. 2018. Nadgrobni govor Nikole Modruškog za Pietra Riarija. *Colloquia Maruliana*, 27, 123–141.
- Jovanović, Neven; Luka Špoljarić. 2019. Nikola Modruški i djela u službi Pape Siksta IV: Oratio in funere Petri Cardinalis S. Sixti i Defensio ecclesiasticae libertatis – digitalno znanstveno izdanje. <https://zenodo.org/record/3552475> (pristupljeno 25. 11. 2019.)
- McManamon, John M. 1976. The Ideal Renaissance Pope: Funeral Oratory from the Papal Court. *Archivum Historiae Pontificiae*, 14, 9–70.
- McManamon, John M. Neadatirano. An Incipitarium of Funeral Orations and a Smattering of Other Panegyric Literature from the Italian Renaissance (ca. 1350–1550). Chicago: Loyola University. http://luc.edu/media/lucedu/history/pdfs/Incipit_Catalogue.pdf (pristupljeno 25. 11. 2019.)
- Patkova, Hana. Neadatirano. Latin Palaeography in Central Europe. <https://www.digitalmanuscripts.eu/wp-content/uploads/sites/6/2017/06/Patkova-1.pdf> (pristupljeno 25. 11. 2019.)
- Špoljarić, Luka. 2012. Ex libris Nicolai episcopi Modrussiensis: knjižnica Nikole Modruškoga. *Colloquia Maruliana*, 21, 25–63.
- Truhlář, Josef. 1892. *Počátky humanismu v Čechách*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Manuscripts, witness collation and paratexts of the funeral oration of Nicholas, bishop of Modruš, for cardinal Pietro Riario (1474)

Abstract

The Latin funeral oration of Nicholas, bishop of Modruš (1427–1480) for the cardinal priest of St Sixtus and the nephew of Pope Sixtus IV Pietro Riario (1445 – 5 January 1474), *Oratio in funere reverendissimi domini d. Petri cardinalis Sancti Sixti* (after January 18, 1474), is known from seven printed editions (1474–1484) and six more manuscript copies. It was, obviously, a popular example of the funeral rhetoric of papal Renaissance Rome. In Croatian literary history, the oration is also significant as the first printed book by a Croatian author. We bring new material for the history of the reception of Nicholas' oration, first by reviewing its known manuscript sources. All are humanist miscellanies; six of them are today in Italian libraries; a copy was transcribed by the German humanist Hartmann Schedel, and there is another one in Olomouc, today in the Czech Republic (the only one written in bastarda, typical for Bohemia during the 14th and 15th century; others are in humanist minuscule). There are no traces of authorial interventions and no significant marginal notes or corrections in the manuscripts.

Next, we present a collation of printed and handwritten witnesses, carried out during preparations for a critical edition of the oration. The collation shows that there are two main families, with four witnesses remaining outside these. We encounter readings which dramatically change the sense of the author's words (in the list of variant readings these are especially 2.1.i, 2.1.k, 2.3.o, 2.3.p). A whole sentence (2.4.f) is left out in one family of witnesses, suggesting an editorial intervention; author's strong claim of holiness of Pietro Riario's death was in this way somewhat toned down.

Finally, it turns out that the Venetian manuscript, Marc. Lat. cl. XIV, 180 (4667), in which the oration is joined with writings by the humanist monk Girolamo Aliotti from Arezzo, occupies a special place in the textual tradition: it is the only witness to preserve four epideictic epigrams added after the end of the oration; the first epigram praises Nicholas' book (and proves that Riario was a controversial figure, whom Nicholas' words had to make more popular), while the remaining three are epitaphs for the deceased cardinal (stressing his contempt for earthly possessions, transience of glory in this world, and capriciousness of Fortune). The epigrams, well written, with a number of subtle parallels with Renaissance Italian poetry (especially Landino's *Xandra* from 1460 and Pontano's *Eridanus*, began in 1483) were obviously intended as paratexts in an edition, but it was not one of those known to us today.

Ključne riječi: novolatinska književnost, rukopis, tekstualna tradicija, nadgrobni govor, paratekst, epigram, renesansni humanizam, Italija, kardinali, Katolička Crkva

Keywords: neo-Latin literature, manuscript, textual tradition, funeral oration, paratext, epigram, Renaissance Humanism, Italy, cardinals, Catholic Church